

LITTERATUR

SVENSK PROSADIKTNING 1943

Av lektor ELOF EHNMARK, Luleå

Man kan betrakta 1943 som ett från litterär synpunkt ganska gott normalår. Inga uppseendeväckande ting ha inträffat, inga nya riktlinjer ha tydligt kunnat skönjas, standarden har i stort sett hållit sig. Själva bokproduktionen har ytterligare ökats, trots att översättningarna inte varit lika talrika som under de sista fredsåren, vilket innebär, att de inhemska författarnas antal i ganska hög grad ökats. Ändå är det inte många debutanter, som visat verkligt betydande anlag för kallet. Att bokkonsumtionen alltjämt stiger, kan delvis betraktas som en kristidsföreteelse. Risken är, att efterfrågan framkallar surrogat. Det finns tendenser åt det hållet, närmast i form av en inriktning åt sensations- och raffellitteraturen. Bokalster om storstädernas undre värld, vilka samtidigt ha vissa litterära pretentioner, kunna betraktas som en parallellföreteelse till de farhågor beträffande det allmänna levernet, särskilt bland ungdomen, som kommit till uttryck under den femte krigshösten. I stort sett har dock diktningen stått rycken inför frestelser från skilda håll. Den en gång inslagna linjen är obruten och 1943 års litteratur tolkar liksom de tidigare krigsårens vårt eget lynne, vår livssyn och vår vardag i de stora världshändelsernas skede.

Det främsta författarnamnet bland årets prosaböcker har kommit att bli *Selma Lagerlöf*. Men den postuma samling noveller av hennes hand, som utgivits under titeln *Från skilda tider*, är inte och har inte avsetts att vara årets främsta bok. Volymen innehåller sådant otryckt eller tillfälligtvis publicerat material, som författarinnan själv inte ansett färdigt för bokform, och de flesta novellerna visa mer hennes konstns utveckling än dess mognad. Sitt värde har samlingen därför i första hand för forskningen, även om man i en historiskt så intressant novell som »Grågässen» också möter ett litterärt fullödigt ting. Först när samlingen i en planerad kommande volym får sin nödvändiga kommentar, erhåller man det rätta utbytet av läsningen. Men det är ändå med en särskild känsla av trevnad man lyssnar till den välkända stämman.

Tre romanserier ha under året blivit fullbordade. Den första är *Harald Beijers* trilogi om Brita Burenberg. Slutvolymen, som bär huvudpersonens namn, skildrar den katastrof, som de föregående delarna hopat materialet till. Tjänsteflickan Brita har med duktighet, förslagenhet och hänsynslöshet svingat sig upp i samhället. Men hon har bragt skuld över sig. Beijers stående tema om maktbegär contra rättfärdighet varieras här på nytt med det nästan gammaltestamentliga patos, som är hans säregna styrka. Den nya trilogin består, liksom hans tidigare verk, av händelsekombinationer, som fogas in i

varandra, påverka varandra och i konsekvent dramatisk stegring leda till ett nästan förutbestämt slut. Människorna bli härunder tämligen hårdhänt behandlade, formade mer som exempel för predikans skull än som intimt studerade individer. Brita Burenberg såg ut att bli ett undantag. Hon utvecklades, särskilt i den andra volymen, till en blodfull, levande människa, fylld av spontan, egensinnig kraft och frejdigt stridshumör. Men i slutvolymen har inte Beijer förmått upprätthålla resningen i hennes gestalt. Hon har faktiskt kommit att degraderas till biperson. Handlingen koncentreras till hennes son, som blir förälskad i en flicka långt under hans stånd. När detta uppdragas, ingriper den ambitiösa anständigheten och upphöjda världsklokheten i moderns gestalt. Den moraliska konflikten tillspetsas i det kapitel »Natligt rådslag», där prosten Paniken söker föra den sanna moralens och den osjälviska godhetens talan gentemot Brita och prostinnan. Här kommer Beijers dramatiska läggning helt till sin rätt. Replikerna få borrhande skärpa och avslöjande kraft på dessa sidor, som utan tvivel äro Beijers bästa. I fortsättningen lyckas han emellertid inte få den nödiga intensiteten i det ödestema med släktskap från Oidipus och Fjalar, som boken mynnar ut i. Peripetin får ingen tragisk resning, därför att Brita bara blir en docka i spelet. Med fel och förtjänster äger dock Beijers författarskap en sådan ursprunglighet, en sådan särpräglad, personlig intensitet, att ingen kan stå likgiltig inför den diktade värld, som där ställes fram. Det finns mycket att kritisera i det, men mycket också att beundra.

Den andra serieromanen är *Olle Hedbergs* svit om Bo Svenningsson. Hedberg har liksom Beijer kallats för moralist. Båda äro det utan tvivel, men som författartyper äro de väsensskilda. Olikheterna kunna sammanfattas så, att Hedberg till skillnad från Beijer äger humor. Det betyder, att han i första hand är människoskildrare. Tidigare har Hedberg visat sig som den obarmhärtiga satiriska avslöjaren av de moraliska skavanker, som vidlåda det borgerliga samhälle, där han själv är hemma. Med åren har han utvecklats till en blid och världsvis ironiker, som med något av gamle Montaignes roade leende betraktar släktet Homos dårskap, som har sitt nöje av att dryfta moraliska och psykologiska frågor och som gläder sig, när han finner något i själens innandömen, som har äkthetens klang och halt i sig. Det är kvickhet och stil, mänsklighet och klokhets i hans författarskap av i dag. Den förra volymen om Bo Svenningsson handlade om hur den unge gymnasisten mötte kärleken, den som har tränad, dröm, poesi och oåtkomlighet över sig. Den nya volymen handlar om hur han möter erotiken, den sexuella verkligheten. Boken har fått titeln *Vackra, vita tänder*, vilket syftar på legenden om Mästaren, som vid åsynen av hundkadavret pekade på det enda vackra, som fanns kvar, de vita tänderna. Berättelsen om Bos rekryttid och kasernliv kunde för en moralist ge anledning till avslöjanden utan tal om ungdomens dåliga moral. Men moralisten Hedberg har aldrig sjungit i kör med insändarna på allmänhetens spalt. När han skildrar ungdomen, fäster han sig vid det som är ofördärvat och vackert hos den, vid de vita tändernas symbol. Överhuvud är Hedberg i denna

Litteratur

roman benägen att visa de fördelaktiga sidorna hos sina figurer utan att skygga för skavankerna. Bos fader visar sig ha ägt många goda egenskaper, som han i livstiden omsorgsfullt dolt för världen. Det beryktade kasernlivet rymmer ett kamratskap, som lyfter och bär, och kollektivet i logementet förmår visa en spontan taktfullhet, när det gäller. Man kan undra, om Bo själv är en riktigt typisk representant för nutidens unga män. Men kanske just därför att han är på en gång skyggare, mer inbunden än andra, mer fundersam och reflekterande, mer psykologiskt intresserad, får man en djupare inblick i arten av ungdomens problem och i dess förmåga att finna lösning på dem. Bo själv har funnit sin väg ut. Invärtes är han färdig i det väsentliga. När han försvinner från garnisonsstaden, ser man efter honom med saknad.

Den tredje romansviten är *Eyvind Johnsons* böcker om Krilon. Slutvolymen heter Krilon själv. Från början var det något diffust över dragen hos denne egendomsmäklare, som likt en hellensk filosof samlar en krets likatänkande omkring sig för att samtala om vardagliga eller subtila ämnen. Senare kommo Krilons drag att rätt mycket likna John Bulls, men först i slutvolymen får man nyckeln till hans väsen, och det i mycket bokstavlig bemärkelse, i det att rekapitulationen av hans barndoms- och ungdomsupplevelser sker i den formen, att det förgångna väcks till liv hos honom, då han letar bland nycklarna i ett gammalt skrin. Krilon visar sig vara en människa, som haft många besvikelser och många hämningar, men han har inte gett tappt, endast härdats av motgångarna. I stället för att utvecklas, som så många andra i samma situation, till en asocial kverulant- och missnöjestyp med quislinggry i sig, har han lärt sig uppskatta försynthetens, vänlighetens och rättrådighetens värden. Just därför att han känt sugningen nedåt och därför att han funnit de rätta vapnen, kan han ta upp striden med kraft och målmedvetenhet. Genom list, hot och våldsmetoder från egendomsmäklaren Staph hade gruppen kring Krilon splittrats och han själv blivit ensam i kampen. I seriens andra volym skildrades, hur gruppen fick ögonen öppna för vad som verkligen hänt, och hur Krilon och hans män funno mod att trots allt fortsätta motståndet. Det skedde genom Krilons upplevelser från den inre fronten i Norge och genom byggmästar Hovalls drömsyn om det förverkligade rättfärdighetsriket i ett sagans Kina. I slutvolymen få vi vara med om hur kampen mot Staph hårdnar och når sin kulmen. Det sker under många spännande, thriller-aktiga upplevelser, samtidigt som Johnson roar sig med att rita muntra karikatyrer i allegoriens form av Staph och hans anhang och låter sin på en gång ystra och makabra satir ta gestalt i den svenske riksdagsmannen Blarén. Men de stora händelserna undanskymma inte vardagen. Var och en inom gruppen har sina öden, och därom berättar förf. på sitt underfundiga, psykologiskt genomträngande vis. Överhuvud har denna romansvit något orkestralt över sig. Stämmor och melodier omväxla ständigt, flätas in i varann, spela ut i små solon och vävas samman i kontrapunktiska variationer. Därigenom kommer livets hela rikedom att tona fram i verket. Diktaren, säger Eyvind

Johnson, är rörelse, flykt, förflyttning: förflyttning över verkligheten, på sidan om verkligheten, men med en tråd kvar till den, ty han är verklighetens, sanningens tjänare. Verket om Krilon är skrivet i den andan, med frejdig skaparglädje och med konstnärlig beräkning. Det är något munter, friskt och hälsosamt över dess många hundra sidor, men diktarglädjen har sitt källsprång i ett stort allvar, i ett stridbart patos, i den äkta humanism och äkta humanitet, som hos Eyvind Johnson koncentreras i det till synes anspråkslösa begreppet Hygglighet.

Två författare ha börjat serieromaner, *Moa Martinson* och *Fritjof Nilsson-Piraten*. *Moa Martinson* har redan hunnit med två roman-serier: den ena självbiografisk och handlande om statarflickan Mia, den andra en historisk bonderoman från Östergötland, och båda skulle kunna fortsättas ytterligare. Hennes nya serie börjar med *Den osynlige älskaren*, »introduktion till en kärleksroman». Huvudpersonen, den vackra statarflickan Betty, har de Moa-Martinsonska kvinnornas vanliga karaktärsdrag: handlingskraft, ärlighet, intellektuell nyfikenhet, moraliskt mod, fysisk uthållighet, humör och temperament. Men det finns också hos henne drag, som peka fram mot något nytt. Den mystik på gott och ont, som blivit en del av hennes liv, kommer att ge melodi åt hennes liv. Fortsättningen av berättelsen om Betty skall visa, vilka möjligheter till förnyelse Moa Martinson är i besittning av.

Fritjof Nilsson-Piratens Tre terminer inleder en bred skildring av det akademiska Lund från åren strax före förra världskriget, d. v. s. litterärt uttryckt omedelbart efter Frank Heller och en generation efter Gustaf Hellström. Studentlivsskildringen har något av uppgörelse över sig. Piraten glorifierar ingalunda detta legendariska skede av växelrytteri, punschångor, nattsudd och köpenhamnsturnéer. Det är en ovädrad, inpyrd atmosfär över orgierna, Sam Asks svada är bornerad, hans Falstaffsgestalt får något av makaber tragik över sig, det heroiska har bytt plats med det groteska. Tre terminer är en bildningsroman, som berättar om hur novitien Herman Lange kommer in i denna miljö och om hur han får sin karaktär stabiliserad genom sitt allvarliga svärmeri för en ung fru. Han är i färd att utvecklas i den romantiska, patetiska, tragiska stilen men får i sista stund ögonen öppnade för tillfälligheternas löjliga spel, för livets komiska diableri. Historiens upplösning, som har att göra med ett par våta jaquettbyxor, är en klimax i äkta Piraten-stil. Alldeles säker på handen är denne förf. inte vid skildringen av Hermans unga kärlek med dess blandning av romantisk trånad, ridderligt svärmeri och het passion, men när han från den tragikomiska upplösningen gör en tillbakablick i scherzando, upptäcker man, hur genomtänkt och säkert komponerad intrigföringen hela tiden varit. Han har med konsekvent psykologi tvingat Herman fram mot den livssyn, som bär Piratens eget märke. Den mjältsjuka romantiken släpper taget, Herman känner sig fri på nytt, men drömmaren inom honom viskar genom skratet, att han blivit fattigare. »Förakt för sanningen och djup respekt för det sannolika», är Piratens litterära princip. Det betyder helt

enkelt, att han i det diktade söker tolka livets väsen, så som han uppfattar det. Piratens livssyn kan tyckas överbetona det groteska och makabra. Hans främsta vittra egenskap är dock humorn. Den ger honom möjlighet att finna något befriande i en tillvaro, som förefaller ha till enda ändamål att trassla till, förvirra och gäcka. Humorn ger försoning i schismen mellan dröm och verklighet, den ger oss möjlighet att finna oss tillrätta i tillvaron, sådan den nu är, och den ger Piraten hans glädje att måla en brokig al fresco över ett Lund, som är förgånget.

Önskedrömmen och verkligheten, det liv vi ha, och det liv vi längta efter, är de stående motpolerna i *Fritz Thoréns* gedigna, alltigenom allvarliga författarskap. Samtidigt har han konsekventare än någon annan hos oss förstått att sätta in sina människor i deras arbete och låta yrkets eller kallets vardag ge dem sin prägel. Han väljer gärna sådana yrken, som kräva sin man helt, t. ex. vetenskapsmannens och skådespelarens. I dem är det frestelse, i dem är det möjlighet till flykt undan verklighetens outhärdlighet. I sin nya roman *Att vinna hela världen* har Thorén valt ett yrke av samma slag: finansmannens. Det är ett yrke, som man helt kan gå upp i för vinstens, maktens eller spelets egen skull men också för att tysta det besvikna jaget längst inne i hjärtat. Man kan vilja vinna hela världen för att slippa höra rösten från en själ, som bragts att förtvina. Henry Hassler har under sin dystra barndom i det frireligiösa hemmet fått järnband smidda om allt det öppna, ljusa och fritt växande i sitt inre. När han blir grymt besviken i sin kärlek, beslutar han att att leva sitt eget liv, att aldrig mer skänka bort sina känslor, att aldrig binda sig, aldrig ge sig i en annans hand. Han blir den store finansmannen, som ger sig i kast med de djärvaste spekulationer — och Thorén kan verkligen återge hela intensiteten och spänningen, det alltuppslukande intresset i detta spel — tills han är mogen att gå i tvekamp med själva det legendariska geniet Ivan Wenner, som i romanen bär Ivar Kreugers mask. Järnbanden om hans själ bli allt fastare och han inbillar sig, att han trivs med det. Men illusionen brister. Skildringen av hur han förlorar hela världen men finner sig själv, när han sitter med en liten feberhet barnahand i sin, är gjord med djärv och intensiv psykologi. Thorén har lagt in hela sin energi i denna uppgörelse mellan å ena sidan livsverkets frestelse och geniets demoni, å den andra människosjälens förträngda men oemotståndligt starka krav. Metodiskt och säkert har sten fogats till sten i det psykologiska byggnadsverket, som helt bär prägeln av viril kraft, allvar och patos. Thorén är den tålmodige byggmästaren bland våra romanförfattare, men han söker samtidigt med en outtröttlig, borrande energi ned mot de dolda kraftfälten i själens innersta. Att vinna hela världen vittnar om vad han förmår, då han spänner alla sina krafter.

Ett ämne, som är i släkt med de temata, som Thorén söker sig till, finns behandlat i *Sigfrid Sivertz' Sex fribiljetter*. Frågan gäller konstnärsskapets psykologi: om konstnären som konstnär och som människa, om hans inverkan på andra människor och om växelverkan konstnärer emellan. Det psykologiska problemet sätts in, som nästan

alltid hos Siwertz, i det aktuella samhällslivet, i nuflödet, bland vår egen tids människor och händelser. I *Sex fribiljetter* kopplas analysen samman med dagens eller gårdagens stockholmska teaterliv. Kompositionen av boken är tekniskt sett mycket skickligt gjord. Handlingen koncentreras till en enda händelse: den store skådespelaren Peter Hoglands plötsliga död på scenen, då han är i färd med att göra sitt livs fiasko som Charleys tant. Romanen skildrar, hur dödsfallet ingriper i de sex människors liv, till vilka Hogland sänt fribiljetter och vilka även tidigare varit psykiskt bundna av honom: hans gamla hushållerska, två av kvinnorna i hans liv, hans främsta konkurrent på scenen och hans klasskamrater prästen och författaren. Siwertz visar sin tekniska brio, sin intellektuella rörlighet, sin spiritualitet, sin psykologiska kunnighet och sin stilistiska smidighet i detta tema med variationer. Han ger den precisa touchen åt citaten från kyrkoherdens dagbok, åt den buttert trofasta hushållerskans gammaltestamentlighet, åt den unga ingenyns flickaktighet och åt det stora teatergeniets zigenarhumör. Men han bryr sig inte om att dölja, att han tagit modeller från mycket näraliggande håll, utan låter det aktuella teater- och societetsskvallret tillämpas på figurerna på ett sådant sätt, att läsaren lockas ge fiktionskaraktärerna drag av mycket känt folk. Därtill ha de blivit framställda i ganska egendomlig dager och belysta av Siwertz' långt ifrån skonsamma satir. Detta har gjort, att allvaret i hans avsikter otillbörligt råkat i skymundan. Konstnärsskapets problematik kommer också bäst fram i de avsnitt, där karikeringen är minst framhävd, t. ex. i kapitlet om den unga skådespelerskan, som till slut finner sin egen väg. Avsnittet om författaren, vilket är i jagform, har — förvånande nog, eller betecknande nog — minst av satir över sig och här får nog också analysen sin träffsäkraste utformning. Men den framgång boken fått, har mindre att göra med problembehandlingen än med de av kritiken redan avslöjade modellerna.

En konstnärroman, som tangerar frågor av besläktad art, är *Gustaf Sandgrens David* blir människa. Man kan också kalla den en bildningsroman i miniatyr, eftersom den handlar om ett barn, som inte är som andra men som i kraft av sin konstnärsbegåvning till slut finner sig själv och blir en hel och äkta människa. Naturen, böckerna och musiken bli Davids uppfostrare och läromästare men inte människorna kring honom, inte gruppbildningarna och sammanslutningarna, inte heller de sociala förkunnelserna. Sandgren predikar här sin romantik och rousseauism. Han menar, att all organisation bara framhåller livets meningslöshet och att befrielsen endast vinnes i den stora konsten, under de sekunder av seende, då man känner sig följa naturens rytm och leva i dess stilla växande. »Samhället lever endast tack vare de starka andarna, som stå utanför det.» Poeten Gustaf Sandgren har något av obekymrat trubadurlyne i sig. Han har funnit sin melodi och spelar den på ett instrument, som har ren stämning och äkta ton. Livets lust och lycka tror han på, men romanen om David visar också, att han förnummit själens obotliga ensamhet. Det är ändå blomdoft, lärksång och vindmelodi över hans poetiska tillvaro, alldeles som hos den forna romantikens vandrande gesäller.

Litteratur

Önskedrömmen, driften att fly från vardag och vaneliv, går som ett tema genom åtskilliga andra av årets romaner. Den binder samman novellerna i *Björn-Erik Höijers Stjärnklart*, en berättelsesamling från gruvarbetarbarackerna i ett lappländskt samhälle. Höijer har lärt en del av Eyvind Johnson. Det märks av hans strävan att fånga den norrbottniska satsmelodien i dialogerna och hans sätt att gestalta personerna inifrån. Berättelserna om den misslyckade musikerns återkomst till fadershuset, om den hemmabildade kontoristens bryska avslöjande, när han intar Narcissusposen framför spegeln i sin nya frack, eller om den sorgmodiga Hanna, som inte förmår uthärda livet efter sin pojkes död, ha en utpräglad lokalfärg över sig från landet ovan polcirkeln men framför allt en äkthet i tonen, som vittnar om att Höijer är en talang att räkna med. I *Hans Botwids Klosträtt* utan nunnorna och munkträngs bokförlagstjänstemannen Lyrinder av frågan, var gränsen går mellan självhävdelsens rättmätiga krav och pliktkraven. Han får frågan besvarad, när han semestrar på Sigfridstunas Stiftelse. Det är meningen, att man i detta andliga beredskapsinstitut skall känna igen Sigtunastiftelsen, vars anda tolkas med en stillsam, ganska effektiv ironi men utan elakhet. Lyrinder träffar där Irmgard, den fullfjädrat frigjorda unga kvinnan, en typ som rätt mycket påminner om den, som Bo Svenningsson möter i Hedbergs roman. Botwid är emellertid den strängare bedömaren. Där Hedberg genomsådar barmhärtigt, gör han det obarmhärtigt. Hennes förmåga att bluffa, flyta ovanpå och få andra att uppoffra sig skildras på en gång effektivt och säkert. Men hennes obestridliga charm kommer också fram. Lyrinder kan inte motstå henne, men av hennes öde lär han sig också inse, att den som gör sig suveränt fri, till slut blir rotlös, liksom vittrar sönder inifrån. Att vara människa är att äga ansvar och ta ansvar. Lyrinder har fått sin exempelundervisning. Han reser från Sigfridstuna i den förvissningen, att frihet är något gott, men endast inom de gränser, som samvetet utstakar.

Temat om flyktbegäret finns också med, men bara som en antydning, i *Gurli Hertzman-Ericsons En hand i min*. Kamrer Erik Lundholm känner ett ögonblick frestelsen att ge sig ifrån sin trägna, enformiga vardag, men redan det första steget mot det okända går galet för honom och på sjukbädden lär han sig förstå, att sådant inte är för vanligt folk. I stället få vi följa den gamle kamrern i hans arbetsliv och hemliv. Hans karaktär formas under Gurli Hertzman-Ericsons händer till ett alldeles förtjusande porträtt av en äldre gentleman, mycket blid, mycket osjälvisk, mycket ordentlig och mycket principfast i det som verkligen betyder något. När det skymmer över världen och våldet alltmera triumferar, tycker han sig inte duga mycket till. Men ett förmår han: att hålla sig rak och stå fast vid sina ideal, även då hotet riktar sig mot hans egen lilla värld. Han kan också ge allt vad han har av ömhet, trofasthet och förtröstan åt sin lille sonson. Bilden av de två, vandrande hand i hand, har ett skimmer över sig, som går rakt till hjärtat. *En hand i min* är en bok, som äger både stil och kultur och som i sin stillsamma försynthet berättar om mycket väsentliga ting.

Ståndaktighetens moraliska problem lyser igenom många av årets böcker med Krilonserien som prototyp. Det varieras t. ex. hos debutanten *Sivar Arnér*. Titelberättelsen i novellsamlingen *Skön, som krigaren bar*, om gråkolten, som inte vill tillverka ett par officersstövlar åt Malcolm Sinclair, därför att hans tro förbjuder honom att medverka till något, som har med krig att göra, exemplifierar den styrka, som finns hos de i anden fattiga och som segrar över all kroppens och själens vända. Viljelivets problem studeras på olika sätt i de övriga novellerna och Arnér söker bl. a. visa, hur tillfälligheter ge de irrationella krafterna möjlighet att förlama viljelivet eller det förnyad inriktning. Som berättare och stilist visar han sig vara mycket säker på hand, inte minst i sin förmåga att suggerera fram stämningar från vitt skilda miljöer och att skifta tonläge från naturalism över expressionism mot rent surrealistiska drömstämningar. Hans andra bok, romanen *Plånbok borttappad*, bekräftar det intryck man från början fick av denne nye författare. Den har en personlig stil, en genomtänkt komposition och en moralisk-psykologisk mening, som får läsaren att lyssna. Berättelsen handlar om en korvförsäljare, som känner sig få en uppgift, när han hittar den knoddige översittartypens plånbok och med den som anledning vill tvinga honom till hänsyn och rättrådighet mot de undanskuffade. Händelserna utvecklas på ett sätt, som han inte kunnat förutse, och det blir han själv, som får örfilarna, men till slut visar det sig, att korvförsäljaren ändå inte förgäves har kämpat för vad han anser rätt. I sitt alldeles naturliga dialogspråk och sin vardagliga realism bärs denna roman upp av en välberäknad, målmedveten logik, som gör, att det moraliska problem, som behandlas, blir säkert och konsekvent demonstrerat, utan att röstläget behöver höjas eller tendensen strykas under.

Det finns i dessa böcker, vilkas tendens enklast uttryckt går ut på att det skall hållas rent omkring oss, att luften skall hållas frisk, så att minsta fläkt av oss väsensfrämmande vindar genast kan förmärkas, ett drag av vaksamhet, eller om man vill, moralisk beredskapsanda. Beredskapsböcker av mer officiell halt, gjorda på beställning och avsedda för den ena eller andra sortens fosterländska propaganda, ha emellertid lyckligen lyst med sin frånvaro. Däremot finns det naturligtvis litterära skildringar från de inkallades värld vid förläggningar och gränsbevakningar. *Olov Jonason*, som debuterat med novellsamlingen *Parabellum*, kan rentav sägas varsla om en ny generation. Han tillhör årsklass 1919, vilken efter skoltiden enbart haft militärtjänsten som utbildningsanstalt och uppgift i livet. I sina noveller vill han inifrån skildra den ungdom, som vant sig vid den militära livsformen, som känner sig hemma i kaserner och inkvarteringsställen och vars viktigaste problem är att få tiden att gå på ett sätt, som är så litet odrägligt som möjligt. Förf. är emellertid konsekvent och avsiktligt subjektiv. Han talar helst i jagform och har sitt största intresse av att studera sig själv. Men just det vardagliga, chosofritt iakttagande sättet att berätta och saknaden av allt originellt, färgrikt och egenartat, gör, att man tycker sig kunna uppfatta

Litteratur

hans skildringar som ett vittnesbörd om den andliga positionen hos en hel grupp just nu. Man kanske främst lägger märke till vad som därvid saknas: politiskt intresse, social reformsträvan, religiöst behov. Känslö- och viljelivet begränsas av det militära nuet med dess påtagliga tristess. Litterärt sett har Jonason gått i skola hos de moderna amerikanarna, främst Saroyan, och hans noveller ge därför i första hand expressiva ögonblicksbilder, ofta dock i en rätt tröttande monologstil. *Helmer Linderholms* Grå män vid gränsen är en roman om en intendenturgrupp vid värmlandsgränsen mot Norge. Skildringen av stämningen i förläggningen, av vardagsjobbet och av de olika typerna, som skilja sig ut ur massan, är gjord med talang, men förf. är inte fullt färdig i formellt avseende och faller gärna för frestelsen att jaga upp tempot i lyriska eller patetiska utgjutelser. Porträttet av fänriken, som i sitt ansvar för allt och alla riskerar att få sitt inre förfruset, tills han finner sin möjlighet att leva som man och människa också i uniformen, är utfört med inlevelse och rättframhet. Man lägger också märke till att gruppen sätts in i det större försvarssammanhanget, vilket ger perspektiv och ökat verklighetsintryck åt denna beredskapsroman.

Det aktuella nuet ger ofta sin prägel även åt den historiska romanen. Ibland väljer man skeden, som i sin upprördhet ha beröring med vår egen tid, ibland exemplifieras den nya syn på det förgångna, som vi ha fått av nutidens bryska erfarenheter. *Tore Zetterholms* Jag kallar dig bort skildrar det första korståget med dess blandning av sublim entusiasm och hänsynslös rovgirighet. Närmast kan denna bok kallas ett krönikespel eller en filmsvit av ständigt växlande bilder, sammanhållna av de personer, vilkas öden följas på närmare håll. Vad förf. närmast vill ha sagt, är, att tron visserligen kan utnyttjas av den jordiska maktlystnaden men att den ändå är »det quia absurdum, som skänker hopp i brodermordens tid». En närliggande tendens finner man i *Bo Giertz' Tron allena*, en roman från Dacketiden, vilken genom sitt vasahistoriska och kyrkohistoriska ämne kan synas ta upp tråden från Fabian Månssons breda allmogromaner. Giertz har grundligt läst sig in i epoken; han anför mærgfulla kungabrev, han citerar latinska böner, han beskriver vapen, bostäder och klädedräkt och det är både kraft och spänning i hans skildring av de dramatiska händelserna 1543. Handlingen rör sig närmast om den teologiska och religiösa omvälvning, som reformationen förde med sig och som måste ha åstadkommit mycken samvetsnöd. Säkerligen är det meningen, att läsaren skall kunna översätta resonemanget om förhållandet mellan kyrka och stat, kristen tro och världslig myndighet till aktuella motsvarigheter. Boken mynnar också ut i en mycket luthersk proklamation, bokstavligen i en predikan om både en kristen människas frihet och om Guds ord och människors bud och stadgar. *Tron allena* är en religiös beredskapsbok i protestantisk anda, men den är också en historisk roman av god och äkta inlevelse.

Från de borgerliga kretsarna under Gustaf III:s tid, då motståndet mot adeln började bryta fram på allvar och stormvindarna från franska revolutionen gav kraft åt den växande oppositionen, har *Alice*

Lyttkens hämtat ämnet till sin publikroman *Lyckans tempel*. I första hand är denna dock en familjekrönika, som kan sägas handla om hur den borgerliga rokokon går över i direktoarstil. Den berättar om hur kvinnotjusaren och kraftkarlen Jacob Tollman slår sig fram i världen, liar sig med skeppsbroadeln och förmår understödja kungen under det kritiska året 1789. Men ju mer framgång han vinner, desto mer kan det Lenngrenska ordet om »kallt hjärta under stjärnan, gul hy och granna band» tillämpas på honom. Tollman är en väl träffad tidstyp men också en grund och ytlig karaktär, som inte har så mycket inombords att visa upp. Hans hustru Lotta är från början som en pastell i rokokon, och skildringen av hur världen öppnas för henne och hon får sin karaktär utdanad, är nog det bästa som boken har att bjuda av karakteriseringskonst. Hennes fortsatta metamorfos, först till handlingskraftig herrgårdsfru i Ekebymajorskans stil och sedan till rousseauansk grande amoreuse à la Julie, är däremot mindre trovärdigt framställd. Dottern Ulrica, som företräder den nya revolutionstidens sturm-und-drang-typ, är mindre säkert tecknad än modern i hennes gustavianska rokoko, men det är friskhet och humör över henne. Alice Lyttkens har bemödat sig mycket om tidsfärgen. Exteriörer från Martin och interiörer från Hilleström omväxla med notiser från Stockholmsposten och glimtar av Bellman och kungen. Allt detta har bidragit till publiktycket — Gustafs tidevarv är alltså populärt — men därtill kommer, att romanen är händelserik och livfullt berättad. Som historisk miljöskildring och som underhållning kan den sägas representera det utile dulci, som inte minst 1700-talet satte så högt värde på.

Lika underhållande men ännu sakkunnigare i fråga om den historiska rekvisitan är *Senta Centervalls Hackaerts*, en roman om ett köpmanshus i Malmö och dess öden under 1800-talets 18 första år, alltså under Napoleonstiden med dess inhemska och europeiska omstörtningar och dess handelspolitiska fluktuationer. På ett alldeles förträffligt sätt har Senta Centervall skildrat de stora händelsernas inverkan på köpmanshimmets liv och utveckling, och växelverkan mellan stort och smått ger det verkliga livets puls och rytm åt framställningen. Hon har tydligen satt sig grundligt in i Malmös historia och rör sig säkert både i fråga om kulturhistoriska detaljer, såsom heminredning, klädmöder och officiella festanordningar, och om stadens social- och penningpolitik, t. ex. den bekanta malmödiskonten. Persongalleriet är rikt och omväxlande. Man får glimtar av Gustav IV Adolf och Karl Johan och blir grundligt bekant med den kloke, patriarkaliske Lorens Gabriel Hackaert och hela hans hus. De äro alla bekantskaper, som man trivs med, och det gör man även med hela denna livligt berättade, händelserika och omväxlande roman.

Samtidshistorien från de krigförande länderna har däremot inte lockat många svenska författare. Man kan ju också säga, att det inte är vår sak att från vår skyddade vrå fabulera om den blodiga verkligheten utanför, även om t. ex. Marika Stiernstedt med »Attentat i Paris» från i fjol kunde åstadkomma ett verk av mycket stort värde. Samma sinnesinriktning som hos Marika Stiernstedt ligger visser-

Litteratur

ligen bakom *Irja Browallius* Mot gryningen, som skildrar vardagen i ett härtaget, icke namngivet land, men hon har inte förmått ge konstnärligt liv åt de händelseförlopp, som hon byggt upp på grundval av bl. a. flyktingars berättelser. Temat om hur den underjordiska frihetskampen drar med sig oberäknliga konsekvenser för de agerande och deras anhöriga och hur de som vigt sig åt frihetsverkets sak, tvingas att försäka allt, som har med deras personliga känslor att göra, blir inte tillräckligt energiskt utfört. Det finns emellertid både spänning och kuslighet i boken, och förf. har i varje fall med den avgivit vittnesbörd om sin ståndpunkt i kampen mellan våld och frihet.

Irja Browallius har tidigare skaffat sig namn som en av våra kunnigaste bondeskildrare. Genren har förnämliga anor hos oss, särskilt i kombination med historisk framställning, alltså som historisk bonderoman. Årets mest omtalade representant för den är *Margit Söderholms* debutbok *Driver dagg, faller regn*. Boken vann pris i en tävling, vilken gällde en roman, som både kunde förvandlas till film och brukas som följetong. Det belönade verkets förmodade användbarhet i de båda sistnämnda avseendena har inte varit till båtnad för dess konstnärliga standard. De ingredienser man väntar sig, finnas emellertid med: vilda jakter, blodiga slagsmål, försfärder, livräddningar, het passion och virvlande logdanser. Åtskilligt leder tanken till »Sången om den eldröda blomman». Handlingen försiggår vid 1800-talets början. Ehuru lokalfärgen endast är antydd, märker man dock, att förf. velat tränga in i ett historiskt-psykologiskt problem, vid vars lösning hon på allvar satt in sin författarambition: hur skrock och vidskepelse kan driva en människa utanför gemenskapen men hur räddningen kan nås av en kärlek, som är stark nog att sätta allt på spel. I skildringen av detta finns, bakom efterklangen från vittra fornstora dar i bondegenren, en egen ton, och det är på utvecklingen av den hennes kommande författarskap beror.

Årets främsta bonderoman är den breda, sociala nutidsberättelse från ett sörmländskt storgods, som *Ivar Lo-Johansson* givit namnet *Traktorn*. Statarnas trofaste krönikör skildrar här, hur ett storbordbruk fungerar, sedan statarsystemet bytts ut mot fackföreningsorganiserade jordarbetare och driften rationaliserats genom moderna maskiner och specialiseringar. Förf. snålar inte med sin vederhäftiga kunskap om jordbrukets och boskapsskötselns alla detaljer, han är inte heller rädd för den episka bredden, men ändå har hans bok blivit spännande. Det beror på att han givit dramatisk tillspetsning åt de nya motsättningar, som kommit upp till följd av reformerna och av de kriser, som med eller utan deras förskyllan drabbat jordbrukets folk. Bland personerna lägger man märke till ett par satiriskt tecknade tidstyper: fotbollsentusiasten, som bara kan tänka på sin framtid på planen, och flickan, som bara drömmer om en framtid vid filmen. Redigt skildrad är arbetarnas facklige representant, som får gå emellan både vid de inbördes tvisterna och vid striderna med motparten. Men bokens bästa figur är den gamle ladugårdskarlen Kalin, som trots sin praktiska duglighet blir satt i efterhand vid rationaliseringen

och utvecklas till en hämndgirig, listig och hänsynslös kverulant, farlig och avskydd av alla, fördärvande allt i sitt sjukliga självhävdelsebegär. Romanen visar, hur ömtålig och invecklad jordbrukets situation är och hur de skilda mänskliga reaktionerna ta sig ut i ett omvälvande samhällsförlopp. Traktorn är roman och reportage på samma gång, men den har sin egentliga styrka i reportaget.

Av årets svenska prosaister är betydligt över hälften kvinnliga författare, och tecknen tyda på att ökningen av deras antal sker snabbare än beträffande de manliga. Även om man inte kan gruppera in litteraturen efter författarnas kön, finns det nog åtskilligt gemensamt hos de moderna författarinnorna. Så gott som alla ha t. ex. dragit nytta av den frigörelse från pryddhet och tabuism i fråga om driftliv och naturliga fysiologiska processer, som skedde under 20-talet, men de ha å andra sidan inte längre behov av den frejdiga stridbarhet och den känsla för kvinnoproblemets aktualitet, som utmärkte deras föregångare. Det visar sig bl. a. i den återupplivade serien »Moderna unga människor», där främst den yngsta generationen fått ett forum upplåtet åt sig. *Solveig Landquist* debuterar där med *Medicin och kärlek*. Problemet i boken är närmast studentäktenskapet från den kvinnliga partners synpunkt, och miljön är närmast lundensisk. Emellertid blir miljön knappast mer än antydd och problemet får ingen skärpa, därför att boken behandlar ett särfall. *Medicin och kärlek* går inte att förena för *Stina Wiselius*, som i stället får uppbringa allt vad hon har av tålmod och uthållighet, när hennes man, den överkänslige, konstnärligt och humanistiskt inriktade läkaren, är nära att gå under. Skildringen av hans kris har emellertid tvingat förf. att söka leva sig in i en psykologiskt intressant gestalt, vilket i varje fall bär vittne om hennes allvarliga ambition.

Något liknande kan sägas om *Viveca Starfelts* Porträtt av shinglad flicka. Här är det 1920-talets Lund, som skärskådas från studentskans synpunkt. Tidpunkten är intressant, därför att det var då som mellankrigsgenerationen trädde fram med dess sexuella frigjordhet, dess nya profeter Freud och Lawrence, dess nöjesdrift och dess desillusion, men allt detta blir inte mer än konturer i romanen, som koncentreras till huvudpersonen, en ung flicka, som hämmas av osäkerhet, självkritik och ängslan. Typen är klart sedd och konsekvent skildrad men framställningen lider av en viss mångordighet, som är till hinders för den konstnärliga frigörelsen.

Huvudintresset i en hel rad av årets kvinnoromaner ligger inte på det dokumentariska området utan på porträttering och miljöskildring. I *En anständig kvinna* berättar *Ebba Richert* om en kvinna, vars svala väsen ytterligare hämmats av en frireligiös uppfostran. Hennes liv av besvikelser och möda skildras med en rätt torr och krönikemässig utförlighet, men miljön från Gotland och det oscariska Stockholm är studerad med omsorg. *Margareta Subers* *Ingavingar* har handlingen förlagd till en fingerad storstad eller till ett Stockholm, som man inte skall känna igen, och intresset koncentreras helt till den manliga huvudpersonen, en konstnär, som får sin dödsdom av läkaren och vars konstnärsskap inför det hotande perspektivet

slår ut i hektisk blomning, samtidigt som alla onda drifter inom honom komma till utlopp i ett desperat begär att föröda och döda, då han själv inte får leva och njuta. Skildringen av denna hämnd på livet är gjord med intensitet och kuslighet, men det är svårt att tro på den dödsdömde konstnärens förmåga att binda människor vid sig och förf. har inte förmått på allvar engagera läsaren i detta fall av patologi. Åtskilliga av bipersonerna, vardagliga människor med vardagliga problem, vittna bättre om hennes förmåga att gestalta. En helt annan stämningvärld förs man in i och får levande för sig i *Margit Palmærs Don Juan* har vernissage. Den har något av klassiskt småstadsreportage över sig. När den främmande målaren med en atmosfär av Paris och bohemi kommer till landsortsstaden för att utföra frescomålningar på rådhuset, blir det oro i lägret bland stadens alla damer. Oavsiktligt blotta de sig, och Margit Palmær njuter synbarligen av att avslöja sina medsysstrar. Hon har fått kafferepsstämningen på kornet, likaså iveren hos societetsfruarna att hävda sig själva och misskreditera andra, hon kan vara vass ibland men också godmodig och självvirkonisk. Småstadssidyll och småstadssatir blandas samman på ett mycket trivsamt sätt, men just därför går det inte ihop, när det hela slutar med stor tragedi — det blir melodram i stället.

Småstadsmiljö och satir finns det också i *Ingegerd Stadeners Kvallitet*, men satiren riktar sig i detta fall inte mot småstadsandan, vars förnöjsamhet och trivsel tvärtom får varma lovord, utan mot andrygheten och uppkomlingsandan i borgmästarfamiljen. Här blir tonen besk och hätsk, särskilt gentemot dottern i huset, vilken framställs som en riktig småstadsdemon. Romanen skildrar, hur borgmästarsonen, som fått sitt viljeliv förkrymt av en tyrannisk uppfostran, räddas till självständighet och självkänsla av bryggardottern Brita Bengtssons trofasta kärlek. Händelseförvecklingen lider av vissa påtagliga konstruktioner, men det finns i boken många partier av god psykologisk iakttagelse, t. ex. skildringen av hur tvillingsysstrarna Bengtsson på skilda vägar få sin livsinställning inriktad. Det är överhuvud något moderligt varmt över Ingegerd Stadeners berättarkonst. Den kan bli litet flämtande entusiastisk ibland och hårdhänt hätsk ibland, men den är frisk, innerlig och varm, när den är som bäst. Lätthet att fabulera, sinne för underhållningsvärdet, snabb och nyfiken iakttagelseförmåga och en ingalunda menlös blick för medsysstrarnas svagheter karakterisera ofta dessa kvinnoromaner. Allt detta finns med också i *Edith Unnerstads Susann*, men den besitter därjämte en egenskap, som annars inte är så vanlig: en både naturlig och vårdad, mycket välberäknad och målmedveten stilkonst. Boken är en underhållningsroman, som får sitt intresse av en i rättan tid uppklarad kriminalhistoria, men den vill också avslöja en rad kvinnotyper, först och främst den manhaftiga självförsörjande kvinnan, som söker kompensation för det ofullgångna i sitt liv genom att vara bussig kamrat men aldrig försitter tillfället till hämnd på de lyckligare lottade av sitt kön.

Böcker av detta slag, underhållande men icke utan litterära aspirationer, brukar karakteriseras med termen konsthantverk. Uttrycket har mer än en gång använts på tal om *Eva Bergs* skriftställarskap. Men

där finns dessutom en artistisk virtuositet, som hon är tämligen ensam om. Hon behärskar sina uttrycksmedel suveränt, hon beräknar skickligt intrigens möjligheter och gestaltar med fast och säker hand. I novellsamlingen *Den ljuva tiden* vågar hon t. o. m. utmana läsekretsen genom att i berättelsen »Födas till vuxen» välja motiv från Agnes v. Krusenstjernas ämneskrets — en sensitiv herrgårdsflicka, som får ögonen öppna för allt det mörka, demoniska i människoleken och i sitt eget inre. Eva Berg analyserar med nästan kirurgisk säkerhet, hon är klarsynt och alltigenom frisk. Hennes skildringskonst får sin sälta av en välberäknad och träffsäker satir och av ett vaket sinne för vardagens trivialiteter mitt i de patetiska ögonblicken. Av de övriga novellerna lägger man märke till ett par utmärkta barnskildringar och den intensivt inlevda »Balens drottning», som ger ord åt en dödsdömd ung kvinnas sista, kvalfyllda dygn, då endast den lilla fristen vid uppvaknandet ur nattens morfinrus ger rum för drömmarnas lisande kompensation. Eva Bergs nya bok visar ett mognat konstnärsskap, där det suveräna behärskandet av uttrycksmedlen inte längre är mål utan medel för det gestaltande av människolivet, som hör den riktiga dikten till.

När man sammanfattar intrycken av 1943 års prosakonst, kan man fråga sig, hur mycket av den överrika produktionen, som kan anses ha värde över stunden och bestå som konstnärligt levande ting. Den frågan går ännu inte att besvara. Så mycket torde dock kunna sägas som att det inte blir dagens största publikframgångar, som komma att röna sådan heder. Åtskilliga böcker kunna göra tjänst som dokument, när man vill undersöka, hur vi tänkte och kände under den femte krigshösten, andra kunna visa, hur vi lärt oss att betrakta det förgångna med dagens situation för ögonen, åter andra skola komplettera uppfattningen av några författare i första linjen. Vill man nämna en bok, som ger uttryck för både mognat artisteri och utpräglad personlighet, både konstnärlig skaparkraft och väsentliga drag i 1940-talets egen stämning, torde trilogien om Krilon komma i första rummet. Den lär inte kunna förbigås, när man vill göra en tillbakablick över decenniets litteratur. I övrigt kanske man om årets böcker och deras standard kan använda det uttryck, som Eyvind Johnson både i Krilontrilogien och tidigare präntar in som det väsentligaste för oss alla, uttrycket hygglighet. Ordet låter inte mycket för världen, men det är heder och rättrådighet i det, man kan lägga in i det innebörden av frihet och svenskhet.

KORT OM BÖCKER

Av årets religiösa böcker är det ett par, som utom sitt uppbyggliga syfte också ge en god bild av vårt andliga läge och analysera de problem, som under krigsåren sysselsatt oss och som därmed också förtjäna en allmänare uppmärksamhet. Biskop *Yngve Brilioth's* *Det levande ordet* innehåller en samling predikningar och tal, hållna vid kyrkliga högtider och profana jubileer under de senaste

åren. Det är mera sällan man hos en författare finner en sådan djup förtrogenhet med vår historia i vidsträcktaste bemärkelse förenad med en klok och realistisk syn på vårt andliga läge i nutiden. Det eviga och oförgängliga får här kasta sitt sken i en mörk och rådlös värld. Särskilt karakteristiska äro uppsatsen »Och ordet vart kött» — bland det djupaste som är sagt om inkarnationen på vårt språk — och talet vid Kosta glasbruks 200-årsjubileum. Tillsammans tagna spegla dessa predikningar och tal en imponerande och helgjuten kyrko- och kultursyn.

Biskop *John Cullbergs* nya bok *Före gryningen* innehåller en samling uppsatser från de senaste krigsåren, som belysa viktiga problem, som varit i allas våra tankar under dessa år. De två första avdelningarna »Västerlandets öde» och »Svenskt och nordiskt» vidga perspektivet utöver våra egna gränser, medan den tredje, »Kyrkans väg», tar sikte på vår kyrkas uppgifter och anspråk i denna tid. Författaren tilltror sig icke att kunna förutsäga vad som kommer att hända efter gryningen till en ny dag, men han är övertygad om att framtiden kommer att bero av hur mycket som finns kvar av kristen livssyn i Västerlandet. I samlingen ingår också den i denna tidskrift publicerade uppsatsen »Kyrkan och politiken», som på sin tid väckte mycken uppmärksamhet och instämmanden även från håll, där man eljest är kritisk eller kyligt reserverad mot kyrkans anspråk. Den här från auktoritativt kyrkligt håll formulerade grundsatsen, att kyrkan i sitt handlande skall vara alla till tjänst, men endast ta order från Gud, har lika mycket adress till de sekulariserade demokratierna som till de totalitära staterna. Vi få hoppas, att denna grundsats aldrig i vårt land blir bestridd, men skulle så ske, är ingen kompromiss möjlig. Cullbergs alltigenom kultiverade bok tar sikte på väsentliga problem i vår söndertrasade värld och utgör en förträfflig orientering för den som vill se dem på längre sikt.

B. O.